

TAMPEREEN YLIOPISTO

”Se vaikenee, joka pelkää”

Ilmastonmuutos traumaattisena tietona

Kasvatustieteiden tiedekunta

Kasvatustieteiden pro gradu -tutkielma

ANETTE MANSIKKA-AHO

toukokuu 2018

Tampereen yliopisto

Kasvatustieteiden tiedekunta

ANETTE MANSIKKA-AHO: *"Se vaikenee, joka pelkää"*. Ilmastonmuutos traumaattisena tietona
Kasvatustieteiden pro gradu -tutkielma, 13 sivua

Toukokuu 2018

Tiivistelmä

Ilmastonmuutos on vakava tapahtuma, joka vaikuttaa negatiivisesti jo nyt maapallomme ilmastoon ja siten monien ihmisten ja muiden eläinten elämään. Etenkin länsimaiset ihmiset kokevat ilmastonmuutoksen pienempänä uhkana kuin se onkaan ja jatkavat epäympäristöystävällistä käyttäytymistään niin yksilöllisellä, valtiollisella kuin yritystenkin tasolla. Ilmastonmuutoksen on todettu kuitenkin ahdistavan etenkin nuoria ihmisiä. Se on uhkana eksistentiaalinen, koko ihmiskuntaa koskeva vaara, joka sellaisena on traumaattista tietoa. Traumaattinen tieto on tietoa, jonka ajattelemista subjekti välttelee. Välttely tapahtuu suureksi osaksi tiedostamattomasti defenssimekanismien avulla. Tiedon välttelyä ei tapahdu pelkästään yksilöllisellä tasolla - vaan se on myös kulttuurinen ilmiö. Tietoa ilmastonmuutoksesta saatetaan vältellä esimerkiksi eristämällä ja torjumalla se tietoisuudesta. Traumaattisen tiedon käsite ja sitä kohtaan mahdollisesti käytetyt defenssimekanismit voivat avata uuden lähtökohdan ympäristökasvatuksen kehittämiseksi. Tämän tutkimuksen tarkoituksena on selvittää, millaisia perustelutapoja ympäristökäyttäytymiselle ilmenee ja millaisia defenssimekanismeja näiden takana saattaa olla. Tutkimuskysymykset ovat: Miten ympäristökäyttäytymistä perustellaan? Millaisia defenssimekanismeja on pelkistettävissä ympäristökäyttäytymisen tyyppitarinoista?

Tutkimuksen aineisto (n=129) kerättiin eläytymismenetelmällä huhtikuun 2017 ja tammikuun 2018 välisenä aikana pirkanmaalaisen kaupungin kahdesta eri lukiosta. Eläytymismenetelmän periaatteen mukaan kehyskertomuksia varioitiin niin, että ne poikkesivat toisistaan yhden tekijän osalta. Toinen kehyskertomuksista viritti vastaajan pohtimaan syitä ympäristöystävälliselle käyttäytymiselle ja toinen epäympäristöystävälliselle käyttäytymiselle.

Tutkimustulosten perusteella näyttäisi siltä, että yhteiskuntakäsitys olisi yhteydessä siihen, millä tavoin ympäristökäyttäytymistä perustellaan ja siihen, millaista ympäristökäyttäytyminen on. Ympäristöystävällisesti käyttäytyvän on todennäköisempää ajatella olevansa osa kokonaisuutta, kun taas epäympäristöystävällisesti käyttäytyvä näkee itsensä yksilönä muiden yksilöiden seassa. Voimattomuus ilmastonmuutoksen edessä oli yleinen teema, jota nuoret käsittelivät kirjoituksissaan. Yhteiskuntakäsityksen ja ympäristökäyttäytymisen suhteesta konstruointiin nelikenttä, johon luotiin aineiston avulla kuusi erilaista tyyppitarinaa siitä, millaisia perusteluja ympäristökäyttäytymiselle voi aineiston perusteella löytyä. Lopuksi tyyppitarinoita tarkasteltiin vielä psykodynaamisesta ihmiskäsityksestä käsin ja arvioitiin sitä, millaisia defenssimekanismeja tyyppitarinoiden subjekteilla saattaa olla traumaattista tietoa kohtaan. Pitkään on katsottu, että ilmastonmuutoksesta opettaminen lisäisi ympäristötietoisuutta, mutta tiedon ei olla havaittu onnistuvan tehokkaasti tässä tehtävässään. Traumaattisen tiedon näkökulma saattaa osaltaan selittää, miksi ympäristötieto ei aina kasva ympäristötietoisuudeksi ja siten näy ympäristöystävällisenä käyttäytymisenä.

Tämä pro gradu -tutkielma muodostuu kasvatustieteiden tiedekunnan ohjeiden mukaisesta vertaisarviointiin hyväksytystä tutkimusartikkelista.

Asiasanat: eläytymismenetelmä, traumaattinen tieto, ilmastonmuutos, psykodynaaminen ihmiskäsitys, yhteiskuntakäsitys, ympäristökäyttäytyminen

Sisällysluettelo

Johdanto	1
Tutkimusmenetelmät ja -aineistot	3
Tulokset	5
Pohdinta	8
Lähteet	12

Tampereen yliopiston kasvatustieteiden tiedekunnassa *pro gradu* -tutkielmaksi voidaan hyväksyä myös artikkelikäsitkirjoitus, joka on hyväksytty arvioitavaksi tai julkaistu kotimaisessa tai ulkomaisessa tieteellisessä, vähintään TSV:n julkaisufoorumien tason 1 vertaisarvioidussa julkaisussa. Artikkelissa voi olla useampi kirjoittaja, jolloin opiskelija on ensimmäisenä kirjoittajana. (Dekaanin päätös 464/26.9.2017)

Tämä tutkimusartikkeli on osa Jari Eskolan fasilitoiman lukuvuoden 2017-2018 toimineen EskolaMEBS2.0-seminaariryhmän toimintaa. Anette Mansikka-aho on vastannut tutkimusprojektista sen kaikilta osiltaan. Jari Eskola on ollut mukana tutkimusprosessin jokaisessa vaiheessa: tutkimusaiheen konstruoinnissa, aineiston keruun suunnittelussa, aineiston analyysissä ja tutkimusartikkelin kirjoittamisessa. Antti Saari ja Johanna Lätti ovat osallistuneet tutkimuksen eri vaiheisiin tarjoten erityisesti tutkimusaiheen asiantuntemuksen hankkeelle. Kaikki kirjoittajat ovat osallistuneet kirjoitusprosessiin ja hyväksyneet artikkelin lopullisen version. Seminaariryhmän tuki ja asiantuntemus on ollut merkittävä kaikissa projektin vaiheissa.

"Artikkelin kirjoittajana oleminen edellyttää, että kirjoittajiksi ilmoitetuilla on merkittävä vaikutus artikkelin syntyyn siten, että he ovat osallistuneet sekä (1) tutkimuksen suunnitteluun tai tulosten analyysiin ja tulkintaan että (2) artikkelin kirjoittamiseen tai sen tieteellisen sisällön muokkaamiseen ja ovat lisäksi (3) hyväksyneet artikkelin lopullisen, julkaistavaksi tarkoitetun version. Lisäksi voidaan artikkelin kiitososassa mainita henkilöt, jotka ovat edesauttaneet tutkimuksen toteuttamista. Tarkemmat Vancouver-ohjeet, katso www.icmje.org." (Liikunta & tiede 6/2016, numerointi MEBS-ryhmän; ks. myös Tutkimuseettisen neuvottelukunnan suositus 2018 *Tieteellisten julkaisujen tekijyydestä sopiminen*: <http://www.tenk.fi/fi/tenkin-ohjeistot>).

Tutkimusartikkelin dokumentaatiokäytännöt noudattavat Kasvatus-lehden ohjeita, mutta artikkelin rakenteellisena ohjeistuksena on toiminut Liikunta & tiede -lehden ja ryhmän omat ohjeet kirjoittajille.

Artikkeli on hyväksytty tieteelliseen vertaisarviointiin Jari Eskolan ja Satu Virtasen toimittamaan ja Tampere University Press:in kustantamaan *Eläytymismenetelmä 2018* -teokseen. Teos koostuu eläytymismenetelmää hyödyntävistä tutkimus- ja metodiartikkeleista. Niinpä yksittäisissä tutkimusartikkeleissa – kuten tässä – menetelmän perusteet oletetaan tunnetuiksi ja siksi niissä ei toisteta perinteistä eläytymismenetelmän kuvausta tyyliin (*esim. Eskola 1997; 1998; Eskola & Suoranta 1998; Saarinen-Kauppinen & Puusniekka 2009; Wallin & Helenius & Saarinen-Kauppinen & Eskola 2015; Eskola & Mäenpää & Wallin 2017; Eskola & Virtanen & Wallin 2018*).

“Se vaikenee, joka pelkää”

Ilmastonmuutos traumaattisena tietona

Anette Mansikka-aho

& Antti Saari & Johanna Lätti & Jari Eskola

Johdanto

Joulukuussa 2017 BioScience-tiedejulkaisussa julkaistiin harvinainen julkilausuma, jonka oli allekirjoittanut 15 000 tutkijaa ympäri maailmaa. Julkilausuma oli varoitus ihmiskunnalle: olemme toiminnallamme vaarantamassa nykyisen kaltaisen sivilisaatiomme tulevaisuuden ja pian on liian myöhäistä toimia. Ilmastonmuutos oli yksi keskeinen uhka, jonka tutkijat nostivat esille: maapallon kantokyky ei kestä nykyisen kaltaista ympäristökäyttäytymistämme.

Tämä huolestuttaa ihmisiä: Ilmastonmuutos nousee huolena listan kärkeen useissa ihmisten huolia kartoittavissa survey-tutkimuksissa, joissa pyydetään nimeämään huolestuttavia asioita (Stoknes 2015, 5-6). Nuorten voidaan osoittaa kokevan huolta ympäristöasioista (Salonen & Konkka 2017; Myllyniemi 2017). Ympäristöasenteet ovat länsimaissa luontoa kunnioittavia ja luonnon vahingoittumisesta ollaan huolissaan, samanaikaisesti kun käyttäytyään epäympäristöystävällisesti (Stoknes 2015) saastuttamalla, roskaamalla ja liiallisilla hiilidioksidipäästöillä. Epäympäristöystävällinen käyttäytyminen on yleistä niin yksilöllisellä, valtiollisella kuin yritystenkin tasolla, kuten julkilausumassakin tuotiin esille. Samalla kun tutkijoiden konsensus ilmastonmuutoksen vaarallisuudesta on vahvistunut, yleinen huolestuneisuus ja ilmastonmuutoksen kokeminen tärkeäksi huoleksi omassa arjessa on laskenut erityisesti rikkaissa maissa. Tutkimuksissa, joissa mitataan länsimaisten ihmisten huolta ilmastonmuutoksesta suhteessa muihin huoliin, ilmastonmuutos tippuu huolilistan hännille. (Stoknes 2014, 161; ks myös Brulle ym. 2012.) Esimerkiksi islamilaiset ääriliikkeet ja taloudellinen epävakaus koetaan ilmastonmuutosta tärkeämmäksi uhkaksi, kun taas ilmastonmuutos koetaan länsimaiden ulkopuolella merkittävimpana huolena (Poushter & Manevich 2017).

Ympäristöä kunnioittava asenne näyttää olevan länsimaissa yleisempää kuin ympäristöystävällinen käyttäytyminen. Tätä asenteiden ja käyttäytymisen välistä kuilua selitettiin pitkään sillä, etteivät ihmiset tiedä tarpeeksi ilmastonmuutoksesta tai ympäristöystävällisesti toimimisesta. Niinpä kuilun kaventamiseen tarjottiin ympäristöongelmista tiedottamista ajatellen, että tieto ilmastonmuutoksesta vaikuttaisi ympäristöasenteisiin ja siten käyttäytymiseen positiivisesti (Kollmuss & Agyeman 2002; vrt. Gifford & Nilsson 2014). Myöhemmin tämän oletuksen todettiin pitävän paikkaansa hatarasti, ja luottamus tiedon vaikutukseen väheni huomattavasti, että ympäristötieto vaikuttaa ympäristökäyttäytymiseen heikommin kuin oltiin ajateltu. Tällaiset havainnot johtivat epäilemään tiedon ja tietoisuuden merkitystä käyttäytymisen taustavaikuttajana ja tutkimus ympäristökäyttäytymisen ympärillä alkoi keskittyä muihin syihin, kuten kulttuuristen, sosiaalisten ja subjektiivisuuden vaikutusten tutkimiseen. (Kollmuss & Agyeman 2002, 241-242.) On todettu esimerkiksi, etteivät ihmiset ole tottuneita ajattelemaan ilmastonmuutoksen kaltaista ongelmaa, joka on monimutkainen, etäinen ja hitaasti ilmenevä - ja että esimerkiksi konsumerismi tai taloudelliset seikat estävät ympäristöystävällistä käyttäytymistä. (ks. Stoknes 2015; Marshall 2014.) Näiden huomioiden ajatellaan olevan syy sille, miksi ympäristöystävällinen käyttäytyminen ei ole yleisempää. Ristiriitainen käyttäytyminen näkyy toki muussakin käyttäytymisessä, kuten terveyteen liittyvissä valinnoissa. Ilmastonmuutoksen vakavuuden vuoksi ympäristökasvatusta onkin syytä yhä kehittää ja sitä varten on syytä tutkia,

mitkä tekijät selittävät juuri ympäristökäyttäytymisen ja ympäristötiedon välillä esiintyvää kuilua - ja sitä, mikä johtaa yksilön muuttamaan käyttäytymistään ja siten kaventamaan tuota kuilua.

Yhden tulkintaikkunan kuiluun tarjoaa psykodynaaminen ihmiskäsitys, josta katsottuna kuilu näyttää kyseenalaiselta tulkinnalta, sillä ihmisen nähdään olevan ristiriitainen olento: Ihmisen toimintaan ja ajatteluun katsotaan tästä näkökulmasta vaikuttavan suuresti tiedostamaton mieli. Tietämisen ja tekemisen välissä katsotaan olevan monitahoinen ja ristiriitoja sisältävä tietoisien ja tiedostamattomien psyykkisten prosessien kokonaisuus. Ihminen voi siis sanoa kunnioittavansa luontoa, haluta muuttaa käyttäytymistään ympäristöystävälliseksi ja käyttäytyä samanaikaisesti epäympäristöystävällisesti. (Lertzman 2015, 7.) Psykodynaamisesti katsottuna ihminen voi oppia tietoa ja vältellä sen tietämistä yhtä aikaa ja joskus tieto saatetaan tiedostamatta sivuuttaa. Nimitämme tämänkaltaista opittua, mutta tietoisuudesta eristettyä ja torjuttua sisältöä *traumaattiseksi tiedoksi* (Saari 2016, 20). Esimerkiksi tieto ilmastonmuutoksesta voi olla niin traumaattista, että sitä voi olla hankalaa ja tuskallista edes ajatella (Dodds 2011, 59).

Väestönkasvu on ihmiskuntaa uhkaavista uhista kenties suurin, mutta ilmastonmuutos kuuluu nk. eksistentiaalisten - koko ihmiskunnan olemassaoloa uhkaavien vaarojen - joukkoon kuten myös ydinsota, pandepidemioiden tai meteoriitin isku maahan. Näistä pahimmat ovat juuri ilmastonmuutos ja ydinsota, jotka voivat myös kietoutua yhteen: ydinsota voi aiheuttaa äkillisen ilmaston kylmenemisen, nk. ydintalven. Niinpä ajatus ydintuhosta halutaan torjua varsinkin kun se saattaa syntyä myös vahingossa. Ajatukseen ydinsodasta on kenties turruttu kun edellisestä kerrasta on kulunut niin kauan. Vai onko kuva niin pelottava, että se torjutaan aikana, jolloin pelätään ruuan lisäaineita, rokotuksia ja istumista. Toisaalta ydinsodan suhteen kansalaisen vaikutusmahdollisuudet ovat pienet, mikä voi lisätä sen ajattelemattomuutta. (Honkasalo 2018.) Lisäksi ilmastonmuutos tapahtuu jo tällä hetkellä, joten se on uhkana ehkäpä todellisempi kuin ydinsota - ja aiheena se saattaa olla vähemmän huolta aiheuttava kuin ydinsota (ks. Poushter & Manevich 2017).

Tällaisen tiedostamisen välttely näyttäisi olevan myös kollektiivista (ks. Cohen 2013). Esimerkiksi ilmastonmuutoksen on todettu saavan yksilön kokemaan keskustelunaiheena epämukavuutta ja syvää epätoivoa (Norgaard 2011, 57). Psykodynaamisen käsityksen mukaan trauma muodostuu tilanteissa, joissa yksilö kokee syvää avuttomuuden tunnetta, joka nousee sen ymmärtämisestä, että ei pysty vastaamaan tilanteeseen asiaan kuuluvalla tavalla, ja ettei yksikään ihminen tai ryhmä voi auttaa (Britzman 2000, 202). Tällainen kokemus saattaa monilla liittyä ilmastonmuutokseen, jonka edessä avuttomuuden tunne näyttäisi olevan yleinen. Lisäksi traumaan liittyy itsen ja muiden menettämisen pelko (em.), mikä on läsnä myös ilmastonmuutoksessa. Nykykäsityksen mukaan yksilöt voivat kokea trauman joko suoraan tai todistaa traumaattista tapahtumaa tai sen tapahtumista jollekin muulle, eikä trauman syntymiseen tarvita välttämättä intensiivistä tunnereaktiota (Ruglass & Kendall-Tackett 2015, 4-5). Lisäksi ilmastonmuutokseen liittyvä traumaattinen tieto ei ole samalla tavalla henkilökohtainen trauma kuin esimerkiksi itseä kohtaan koettu väkivalta voi olla.

Subjekti saattaa kokea ahdistusta (anxiety) tietoa kohtaan aivan kuten traumaattista tapahtumaakin kohtaan. Traumaattinen tiedon herättämä käsittelemätön ahdistus synnyttää sellaisia keinoja kuten defenssimekanismit, joilla subjekti pyrkii selviytymään ylitsepääsemättömän tunteen kanssa (Lertzman 2015, 4-5). Defenssimekanismit ovat mielen toimintoja, jotka poistavat sellaisia epämiellyttäviä komponentteja, kuten ahdistus, masennus ja viha, vaikuttamasta tietoisuuteen. Ahdistukseen liittyy huoli siitä, että jotain pahaa tulee tapahtumaan, kun taas masentavassa ahdistuksessa on kyse pelosta, että jotain pahaa on jo tapahtunut. (Blackman 2004, 1-4.) Psykodynaamisen ihmiskäsityksen mukaan defenssimekanismit ovat suurimmaksi osaksi tiedostamattomia mekanismeja, rationaalisesta ihmiskäsityksestä katsottuna operaatiot taas tapahtuvat enemmänkin tietoisesti. Defenssimekanismit eivät ole pelkästään yksilötason defensessejä, niitä voidaan havaita toimivan myös kulttuurisella tasolla, jolloin ne eivät ole täysin yksityisiä eikä virallisesti ohjailtujakaan (ks. Cohen 2013). Tällainen yhteiskunnallinen rakenne on kytköksissä myös yhteiskunnassa ilmeneviin ihmis- ja

yhteiskuntakäsityksiin. Tyypillistä kulttuurisessa defenssimekanismeissa on vaikenemisen kulttuuri, joka saa yksilöt esittämään uskovansa tietoa, jonka he tietävät olevan valetta, jolloin totuuden kertomisesta saattaa muodostua tabu. (Cohen 2013, 11.) Esimerkiksi työkaverin kaukomatkan kyseenalaistaminen kertomalla siitä aiheutuvasta ympäristöhaitasta ei ole kulttuurisesti täysin hyväksyttävää. Pienet kanssakäymiset luovat puhumattomuutta vaikeista asioista ilman, että kukaan sitä erityisesti ohjailisi (Cohen 2013, 11). Kollektiivista kieltämistä tapahtuu etenkin tilanteissa, joihin ei ole ennalta olemassa kulttuurista mekanismia, jonka avulla hankala tilanne voitaisiin selvittää tai jolla tilanteen vakavuus voitaisiin hyväksyä (Cohen 2013, 49). Defenssimekanismit traumaattista tietoa vastaan saattavat selittää sen, minkä vuoksi tieto ilmastonmuutoksesta ei näytä vaikuttavan ympäristökäyttäytymiseen. Yhden näkökulman mukaan tieto ilmastonmuutoksesta on ikään kuin lamaannuttanut ihmiset ja he saattavat kokea ympäristömelankoliaa (ks. Lertzman 2015).

Tässä artikkelissa selvitetään millaisia perusteluita lukiolaisten kirjoittamissa eläytymismenetelmällä kerätyissä tarinoissa esitetään ympäristöystävälliselle käyttäytymiselle ja millaisia defenssimekanismeja niistä on pelkistettävissä. Tutkimusongelmamme ovat

(1) Miten ympäristökäyttäytymistä perustellaan?

(2) Millaisia defenssimekanismeja on pelkistettävissä ympäristökäyttäytymisen tyyppitarinoista?

Tutkimusmenetelmät ja -aineistot

Eläytymismenetelmätutkimuksessa käytettiin kehyskertomusta, jossa oletettiin, että ilmastonmuutosta käsittelevä dokumenttielokuva koetaan traumaattisena. Kehyskertomuksessa varioitiin traumaattiseen tietoon reagoimista mahdollisimman pelkistetyksi, jotta tulkintamahdollisuudet rajautuisivat kapeaan tulkintaikkunaan. Tarkoituksena oli saada selville traumaattisen tiedon kohtaamiseen liittyvät reaktiot, jotka joko johtavat ympäristökäyttäytymisen muuttamiseen tai muuttamattomuuteen. Lukiolaisilta kerätyn aineiston kehyskertomuksena toimi seuraava kertomus yhdellä variaatiolla, joka tässä tuodaan esiin kehyskertomuksen sisällä vaihtoehtoisina lauseina A ja B. Vastajille jaettiin satunnaisesti vain toinen variaatioista.

Tuisku näki ilmastonmuutosta käsittelevän dokumenttielokuvan.

A) Niinpä hän päätti muuttaa käyttäytymistään ympäristöystävällisemmäksi.

B) Hän ei kuitenkaan päättänyt muuttaa käyttäytymistään ympäristöystävällisemmäksi.

Kirjoita pieni tarina siitä, miksi Tuisku reagoi näin.

Ilmastonmuutosta käsittelevä dokumenttielokuva toimii vihjeenä traumaattisen tiedon kohtaamisesta. Taustaoletuksena on, että kertomuksen henkilöt tietävät jo ilmastonmuutoksesta ja kohtaavat sen nyt elokuvallisen ilmaisun keinoin. Variaatio syntyy reagoitavan erilaisuudesta. Ensimmäisessä variaatiossa Tuisku muuttaa käyttäytymistään ja jälkimmäisessä hän ei sitä tee, vaikka näkee saman dokumenttielokuvan. Taustaoletuksena on, että dokumenttielokuvan jälkeen käyttäytymisen muuttuminen saattaisi tapahtua traumaattisen tiedon tiedostamisesta ja muuttamattomuus siitä, että defenssimekanismit olisivat suhteellisen voimakkaat ilmastonmuutosta kohtaan. Dokumenttielokuva-vihjeellä oli tarkoitus saada esiin vastaajien käsitys traumaattisen tiedon kohtaamisen synnyttämistä reaktioista ja niiden yhteydestä käyttäytymiseen. Tuiskun ikä tai sukupuoli ei selviä kehyskertomuksesta, joten vastaaja tulkitsee sen ja Tuiskun elämäntilanteen omasta kokemusmaailmastaan käsin.

Tutkimuksessa päädyttiin keräämään ensimmäistä aineistoa täydentävä aineisto kehyskertomusta hieman varioimalla, sillä katsoimme, että keskustelumuotoinen kehyskertomus saattaisi tuoda monipuolisemmin esille selitysmalleja siitä, miksi joku alkaa käyttäytyä ympäristöystävällisesti. Tähän pyrittiin pääsemään kiinni myös muuttamalla vihjeitä konkreettisemmiksi. Kehyskertomuksessa varioitiin sitä, päättävätkö keskustelijat muuttaa käyttäytymistään vai päättävätkö he olla muuttamatta sitä. Dokumenttielokuvan osuutta pyrittiin lieventämään vihjaamalla jääkarhua kohtaan koetusta empatiasta. Kertomukseen lisättiin vihje

tunteen heräämisestä. Sen tarkoituksena oli saada selville, miten kirjoittajat käsittävät tunteen olevan mukana traumaattisen tiedon kohtaamisessa ja ympäristökäyttäytymisen päätöksissä.

Tuisku ja Eppu järkyttyvät nähdessään riutuvan jääkarhun ilmastonmuutosta käsittelevässä dokumenttielokuvassa. Dokumentin mukaan lihansyönnin määrä voi vaikuttaa ilmastonmuutokseen ja siten jäätikön säilymismahdollisuuksiin.

Elokuvan jälkeen Tuisku ja Eppu keskustelevat ilmastonmuutoksesta ja pohdinnan jälkeen A) päättävät lopettaa lihansyönnin.

B) eivät kuitenkaan aio lopettaa lihansyöntiä.

Kirjoita pieni tarina Tuiskun ja Eppun keskustelusta.

Aineiston keräämistä pohjustettiin toisella ja kolmannella kerralla käsittelemällä ilmastonmuutosta taiteen avulla, ensimmäisen aineiston kerääminen alustettiin vain vastaamisen ohjeistuksella. Taidepohjustus sisälsi muun muassa ilmastonmuutosta käsittelevän dokumenttielokuvan sekä ilmastonmuutosta käsittelevän kuvataiteen katsomista ja siitä ylösnousseiden tunteiden ja ajusten ylöskirjaamista. Pohjustus ei näyttänyt vaikuttavan kirjoitettuihin tarinoin. Syynä voi olla se, että nuorilla oli käsitys dokumenttielokuvan herättämistä tunteista ilman pohjustustakin.

Tutkimuksen aineisto (N=129) kerättiin huhtikuun 2017 ja tammikuun 2018 välisenä aikana. Koko aineiston laajuus oli 45 sivua (fontti Calibri, kirjaisinkoko 12, riviväli 1,15), 14 150 sanaa ja yhden vastauksen keskimääräinen pituus 108 sanaa.

Aineiston analyysi toteutettiin nelivaiheisesti. Koodauksessa huomattiin, että aineistosta löydettiin toistuvasti yhteiskuntakäsitys toiminnan perusteluna, joten aineistoa päädyttiin analysoimaan tästä näkökulmasta. Koodauksen jälkeen ensimmäisessä analyysivaiheessa aineisto tiivistettiin teoriasidonnaisesti sisältämään teemat, jotka käsittelevät yhteiskuntakäsitystä tai joissa mahdollisesti traumaattinen tieto näkyi. Toisessa vaiheessa aineistoa tiivistettiin yhä tutkimuskysymysten, aineistosta luotujen teemojen sekä teorian pohjalta kuvioon 1. Kolmannessa vaiheessa kuvioon luotiin tyyppitarinoita. Yhteiskuntakäsityksen nähtiin olevan kytkettynä sekä ympäristökäyttäytymiseen että defenssimekanismeihin. Seuraavassa luvussa paneudutaan tähän analyysiin tarkemmin.

Lukiolaiset valikoitiin vastaajiksi, sillä he ovat käyneet peruskoulunsa opetussuunnitelmien 2004 ja 2014 perusteiden mukaisesti ja opiskelevat lukiossa opetussuunnitelman 2015 mukaisesti. Näissä opetussuunnitelmissa opetuksen arvoperustoissa mainitaan nk. *ekososiaalisen sivistyksen ymmärtämisen välttämättömyys: "Perusopetuksessa tunnustetaan kestävän kehityksen ja ekososiaalisen sivistyksen välttämättömyys, toimitaan sen mukaisesti ja ohjataan oppilaita kestävän elämäntavan omaksumiseen"* (POPS 2014, 16) ja *"lukio-opetuksessa ymmärretään kestävän elämäntavan ja ekososiaalisen sivistyksen välttämättömyys sekä rakennetaan osaamisperustaa ympäristön ja kansalaisten hyvinvointia edistävälle taloudelle"* (LOPS 2015, 13).

"Ekososiaalinen sivistys merkitsee ymmärrystä erityisesti ilmastonmuutoksen vakavuudesta sekä pyrkimystä toimia kestävästi" (POPS 2014, 16). Ekososiaalisesti sivistynyt kansalainen ymmärtää muun muassa oman toimintansa vastuun ilmastonmuutoksen hillinnässä. Lukion opetussuunnitelmassa mainitaan oppimisen tavoitteena ilmastonmuutoksen vaikuttavien tekijöiden ja siitä johtuvien seurausten merkityksen ymmärtäminen. Ympäristötiedon, maantieteen ja biologian sisällöissä perehdytään ilmastonmuutokseen. Nykylukiolaisilla pitäisi siis olla tietoa ilmastonmuutoksesta entuudestaan (ks. Mykrä 2016).

Eläytymismenetelmällä hankittu tieto on stereotyyppistä, sillä mahdollisia tilanteita kuvaillessaan kirjoittaja tulee miettineeksi yleisiä ja stereotyyppisiä vastauksia ja jättäneeksi perehtyneemmän pohdinnan tekemättä. Tämä saattoi ilmetä aineiston tarinoiden samankaltaisuudessa. Tieto, jota eläytymismenetelmällä saadaan, on riippuvaista vastaajan kuvittelukyvyistä sekä kirjoitustilanteesta vaikuttavista useista tekijöistä, kuten kirjoittajan jaksamisesta, sinä päivänä koetuista tilanteista ja käydyistä keskusteluista. Jälkimmäisen aineiston tarinoissa näkyi opiskelijoiden aikaisempi kokemus samalla kurssilla näytetystä vaikuttavasta

dokumenttielokuvasta tarkempana elokuvakokemuksen kuvailuna kuin ensimmäisessä aineistossa. Tämä rajaa vastaajajoukkoa lisää. Lisäksi dokumenttielokuvassa selitetty lihansyönnin vaikutus ilmastonmuutokseen saattoi vaikuttaa vastaajiin, sillä kehyskertomuksen tarinoissa, joissa kaverukset eivät lopettaneet lihansyöntiä, vastaajat kirjoittivat tarinoiden henkilöiden vähentäneen sitä.

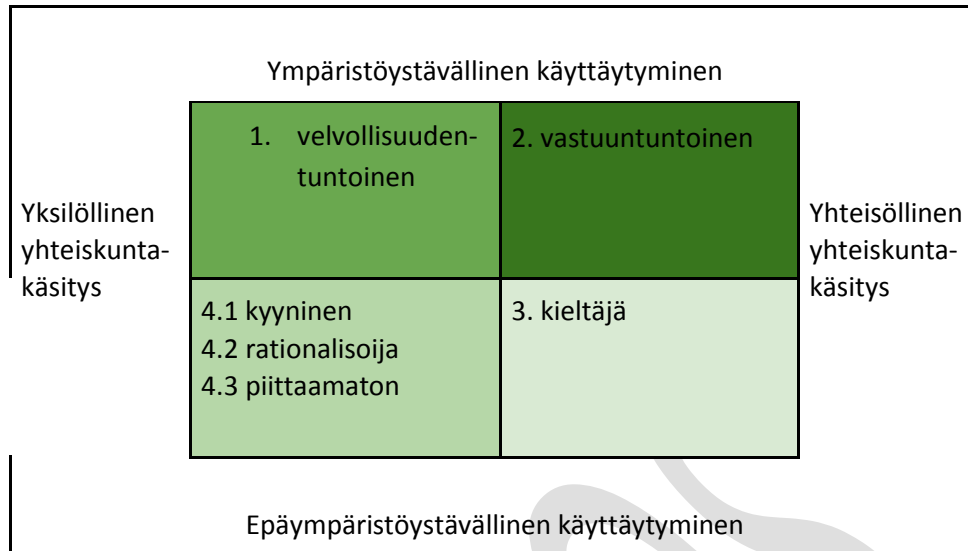
Tulokset

Lukiolaisten kirjoittamat tarinat olivat melko homogeeniset aiheiltaan: niissä käsiteltiin omaa pienuutta globaalissa mittakaavassa, omaa merkitystä kokonaisuuden kannalta sekä ympäristön arvostusta tai siitä piittaamattomuutta. Tältä pohjalta nelikentän toiseksi ulottuvuudeksi valittiin yhteiskuntakäsityksen ja toiseksi ulottuvuudeksi ympäristökäyttäytymisen ympäristöystävällisyyden.

Ympäristöystävällisesti käyttäytyvä mieltii aktiivisesti valintojensa ympäristövaikutuksia ja ottaa ne huomioon käyttäytymisessään pyrkiessään vähentämään käyttäytymisensä negatiivista vaikutustaan luontoon ja rakennettuun maailmaan (Kollmuss & Agyeman 2002, 240). Epäympäristöystävällinen käyttäytyminen on tämän vastakohta: kuluttaja ei mieti valintojensa ympäristövaikutuksia tai ei välitä niistä. Aineiston tarinat jakautuivat tältä osin selkeästi kehyskertomusten viitoittaman suunnan mukaisesti: puolet tarinoista sisälsivät Tuiskun (ja Epun), joka/jotka käyttäytyivät ympäristöystävällisesti (tästä eteenpäin *aktiivinen tarina*) ja puolissa epäympäristöystävällisesti (tästä eteenpäin *passiivinen tarina*).

Selvä jako näiden tarinoiden välillä oli myös sen mukaan, millainen yhteiskuntakäsitys tarinan henkilö(i)llä oli. Tästä huomiosta nelikenttään näytti muodostuvan toinen ulottuvuus yksilöllisen ja yhteisöllisen yhteiskuntakäsityksen välillä. Yksilöllisessä yhteiskuntakäsityksessä subjekti näkee olevansa yhteiskunnassa irrallaan muista yksilöistä ja toimivansa itsenäisesti - tätä voidaan nimittää myös atomistiseksi yhteiskuntakäsitykseksi. Yhteisöllinen yhteiskuntakäsitys taas tarkoittaa verkostoitunutta yhteiskuntaa, jossa subjekti kokee olevansa osa suurempaa kokonaisuutta. Aktiivisten ja passiivisten tarinoiden välillä näkyi ero tässä suhteessa: yhteisöllinen ajattelutapa löytyi aktiivisista tarinoista ja yksilöllinen ajattelutapa korostui passiivisissa tarinoissa. Yleisin syy epäympäristöystävälliselle käyttäytymiselle näytti olevan käsitys siitä, ettei yksi ihminen pysty vaikuttamaan ilmastonmuutoksen kaltaisiin globaaleihin ilmiöihin. Ja toisaalta yleisin syy ympäristöystävälliselle käyttäytymiselle syynä nähtiin olevan se, että Tuisku *uskoi* voivansa vaikuttaa.

Nelikentän lohkoihin konstruointiin aineistoa apuna käyttäen tyyppitarinoita sen mukaan, millainen yhteiskuntakäsitys ja ympäristökäyttäytyminen kussakin lohossa on. Tyyppitarinoita konstruointiin nelikenttään yhteensä kuusi: *velvollisuudentuntoinen, vastuuntuntoinen, kieltäjä, kyyninen, rationalisoija, ja piittaamaton*. Kolmanteen lohkon muodostettiin kolme erilaista tyyppitarinaa, sillä näin aineiston monipuolisuus tulee paremmin esille kuin jos lohkon olisi konstruoitu vain yksi tyyppitarina.

Kuvio 1: Ympäristökäyttäytyminen suhteessa yhteiskuntakäsitykseen.

(1) Tuiskulla oli syyllinen olo. Hän päätti olevansa se, joka toimii mieluummin kuin se, joka ei toimi. Hänestä kuitenkin tuntuu, etteivät hänen tekonsa vaikuta maapallon pelastumiseen. Yhdellä ihmisellä on häviävän pieni vaikutus lopputulokseen. Hänen oli vaikea keksiä jotain vähän isompaa asiaa, jonka tekeminen voisi oikeasti auttaa.

(1) Ensimmäisen kentän tyyppitarina nimettiin **velvollisuudentuntoiseksi.**

Velvollisuudentuntoisen tyyppitarina sisältää ympäristöystävällistä käyttäytymistä, vaikei tyyppitarinassa nähdäkään yksilön toiminnalla olevan vaikutusta ilmastonmuutoksen hillitsemisessä. Tyyppitarinaan kuuluukin yksilöllinen yhteiskuntakäsitys, mikä saattaa johdattaa yksilön mitätöimään tekojensa vaikutuksen. Lisäksi muiden kuin yksilöllisten keinojen miettiminen tuntuu velvollisuudentuntoisen tyyppitarinassa olevan hankalaa.

Näyttäisi siltä, ettei yksilön tarvitse nähdä toimintansa olevan vaikuttavaa toimiakseen ympäristöystävällisesti. Perusteet toiminnalle voivat kummuta esimerkiksi velvollisuusetiikasta. Velvollisuusetiikka näkyekin velvollisuudentuntoisen tyyppitarinassa käyttäytymisen perusteena, jolloin ympäristöystävällinen käyttäytyminen lähtee ensisijaisesti kokemuksesta, jonka mukaan se on velvollisuus. Arvoilla perusteleminen ei kuulu tähän tyyppitarinaan. Tässä tyyppitarinassa subjektin huomio keskittyy omiin tunteisiinsa pikemmin kuin itse ongelmaan. Tunteisiinsa keskittyvillä on vaarana väsyä, eikä sitoutuminen ongelmaan jää pysyväksi. Lisäksi velvollisuudentunteen on todettu johtavan uupumiseen: pyrkiessään toimimaan aina oikein monimutkaisessa maailmassa yksilö uupuu helposti ja kokee syyllisyyttä. (Ojala 2013, 2202.)

(2) Tuisku tajusi dokumentin katsottuaan miltä maailma tulee tulevaisuudessa näyttämään, jos ilmastonmuutokseen ei puututa. Häntä huolestutti ja hän koki huonoa omatuntoa. Tuisku ajatteli, että hänenkin on tehtävä jotakin ilmastonmuutoksen estämiseksi ja halusi olla osana muutosta ilmastonmuutosta vastaan. Hän uskoo, että yksikin ihminen voi tehdä muutoksen isossa asiassa ja yhdessä he tekevät muutoksen parempaan.

(2) Toiseen kenttään konstruointiin **vastuuntuntoisen tyyppitarina, johon kuuluu ympäristöystävällinen käyttäytyminen.** Vastuuntuntoinen tarina eroaa velvollisuudentuntoisen tarinasta muun muassa siten, että siihen kuuluu yhteiskunnan näkeminen yhteisöllisesti: tyyppitarinassa on läsnä kokemus isompaan kokonaisuuteen kuulumisesta ja toimimisesta yhdessä muiden kanssa. Tyyppitarinassa subjekti kokee tekevänsä kollektiivisia tekoja individualististen tekojen sijaan, jotka ovat tyyppillisiä velvollisuudentuntoisen tyyppitarinassa. Yhteisöllinen yhteiskuntakäsitys korostui aktiivisissa tarinoissa ja passiivisissa tarinoissa se oli

harvinaisempi. Vastuuntunnon on todettu muissakin tutkimuksissa olevan yhteydessä ympäristöstävälliseen käyttäytymiseen sitoutumisessa (Kollmuss & Agyeman 2002, 243).

Vastuuntuntoisen tyyppitarinan subjekti pyrkii käyttäytymään modernin moraalisen ideaalityypin lailla ja perustee käyttäytymistään arvoillaan. *Dokumentin vaikutuksesta hän huomaa, että on tärkeää toimia siten, ettei ympäristö ja luonto vahingoitu.* Toisin kuin velvollisuudentuntoisen tyyppitarinassa, jossa huomio kiinnittyy omiin tunteisiin, vastuuntuntoisen tyyppitarinassa korostui huomion kiinnittyminen ongelmaan ja omaan toimintaan. Nuorten suhtautumista ilmastonmuutokseen tutkittaessa huomattiin tunteisiinsa keskittyvien sekä ongelmaan keskittyvien olevan mentaalisesti heikommassa kunnossa kuin ne, jotka ongelman tunnustamisen lisäksi pitivät yllä toivoa sen rinnalla. (Ojala 2013.) Vastuuntuntoisen tyyppitarinassa toivo on läsnä: *Tuisku ajatteli tehdessään ympäristöstävällisempiä tekoja, että maapallo saattaisi pelastua.*

(3) Tuisku ei dokumenttia katsoessaan uskonut siinä kerrottavia asioita, vaan ajatteli, että ei näin voi olla koska hän ei ole itse nähnyt ilmastonmuutoksen vaikutuksia. Hän ei usko ilmastonmuutokseen tai ihmisten syyllisyyteen siinä.

(3) Kolmannessa kentässä sijaitsee **kieltäjän** tyyppitarina, jossa yhdistyvät niin yhteisöllinen yhteiskuntakäsitys kuin epäympäristöstävällinen käyttäytyminen. Kieltäjän tyyppitarinan subjekti selittää epäympäristöstävällisen käyttäytymisensä johtuvan siitä, ettei hän usko ilmastonmuutokseen vaan uskoo siihen, ettei ilmastonmuutos ole totta. Kieltäjätyyppi voi myös tunnustaa ilmaston muuttuvan, todeten sen aina muuttuneen tai kiistäen ihmisen syyllisyyden sen aiheuttajana. Tyyppitarinaan kuuluu myös ajatus siitä, ettei ilmastonmuutos ole niin vakava ongelma kuin väitetään olevan, ja ettei se tulisi vaikuttamaan itseän. Kieltäjän tyyppitarina koostettiin passiivisista tarinoista.

Neljänten kenttään konstruointiin kolme eri tyyppitarinaa (kynnikko, rätinalisoija ja piittaamaton), joista jokaisessa kiistetään oma vaikutus ilmastonmuutokseen. Näitä tyyppitarinoita yhdistää myös atomistinen yhteiskuntakäsitys, joka näkyi valtaosassa passiivisista tarinoista, ja vain pienessä osassa aktiivisia tarinoita. Atomistinen ajattelutapa lisänee irrallisuuden kokemusta yhteiskunnasta, jolloin omien tekojen vaikutus kokonaisuuteen näyttää hukkuvan ikään kuin tyhjiin. Atomismiin liittyvä individualismi näyttäisi olevan yhteydessä yksilön heikkoon uskoon omista vaikuttamismahdollisuuksista (Norgaard 2011, 204). Lisäksi oman pienuutensa pohtiminen ja koettu voimattomuus näyttäisi olevan yleistä pohtiessa vaikuttamiskeinoja ilmastonmuutoksen hillitsemiseksi (ks. Norgaars 2011). Voimattomuuden tunne näyttää olevan yhteydessä individualismiin, poliittisen järjestelmän koettuun toimimattomuuteen sekä konsumerismiin (Norgaard 2011, 190-192). Tämän tutkimuksen aineistossa toistui voimattomuuden tunne erityisesti passiivisissa tarinoissa. Erityisesti nuorten on todettu kokevan voimattomuutta ilmastonmuutoksen edessä (Stevenson & Peterson 2015).

Epäympäristöstävällisen käyttäytymisensä perusteleminen nousee niin kynnikolla, rätinalisoijalla kuin piittaamattomallakin sosiaalisesti opittujen, yleisesti hyväksytyjen selitysten poolista (Cohen 2013, 59): *Mitäpä yksi teini muka sille voi, että teollistumisen kautta on ilmakehään päässyt saasteita.* Saattaa olla, että poolista ei löydy ilmastonmuutoksen kieltämistä, sillä ainakin Suomessa luotetaan laajasti tieteeseen (Tiedebarometri <<http://www.tieteentiedotus.fi/tiedebarometri.html>>). Tämä saattaa johtaa siihen, että oman vaikutuksensa kieltäminen on hyväksytympää. Kuitenkin voidaan osoittaa yksittäisen ihmisen osuus jopa valtiotason hiilidioksidipäästöistä: esimerkiksi Suomessa aiheitetuista hiilidioksidipäästöistä 68 % voidaan jäljittää loppukuluttajaan Suomen ympäristökeskuksen (SYKE) raportin Salo & Nissinen 2017) mukaan.

Neljännen kentän tyyppitarina jaettiin kolmeen eri tyyppiin, sillä näytti siltä, että koettu toivo ilmastonmuutoksen ratkaisemisessa erottaa tyyppitarinan oleellisesti kolmeen erilaiseen tarinaan. Tämän eroavaisuuden tulkittiin olevan merkittävä sen suhteen, miltä epäympäristöstävällisen käyttäytymisen perustelut vaikuttavat ja millaisia tunteita sekä

defenssejä tyytit mahdollisesti käyttävät. Lisäksi niiden mahduttaminen yhteen tarinaan olisi jättänyt varjoon ilmiön erilaiset puolet.

(4.1) Tuisku kokee oman toimintansa vaikutuksen niin merkityksettömäksi, ettei hän viitsi tehdä asioita ympäristöystävällisemmin. Vaikka Tuisku tekisi mitä, tulisi ilmastomuutos kuitenkin. Suuret teollisuusmaat pitäisi saada mukaan, mutta päätöksiä on odotettu jo. Eikä politiikka muutu vaikka ketä äänestäisi.

(4.1) Kyynikko on näistä kolmesta kaikista epätoivoisin. Hänen ajattelussaan on yleistä miettiä varauksellisesti sitä, mitä tavallinen ihminen voi tehdä. Lisäksi kyynikko kyseenalaistaa myös poliittisten ja yritysten toimien mahdollisuuden muuttaa tilannetta ympäristöystävällisempään suuntaan: hän ei usko parempaan tulevaisuuteen. Kyynikko on ikään kuin heittänyt pyyhkeen kehään ilmastomuutoksen osalta.

(4.2) Tuisku kokee oman toimintansa vaikutuksen niin merkityksettömäksi, ettei hän viitsi tehdä asioita ympäristöystävällisemmin. Mitäpä yksi teini sille voisi, että teollistumisen kautta on ilmakehään päässyt saasteita. Ja hän on vain yksi ihminen miljardien joukossa. Hän katsoo, että on valtion ja suurten yritysten tehtävä huolehtia hiilidioksidipäästöistä.

(4.2) Rationalisoijan tyyppitarinassa on samoja elementtejä kuin kyynikon tarinassa. tarinat eroavat toisistaan siten, että rationalisoija on toiveikkaampi ratkaisujen suhteen kuin kyynikko. Tyyppitarinassa epäympäristöystävällistä käyttäytymistä puolustetaan rationalisoimalla se: osoitetaan, ettei ympäristöystävällisestä käyttäytymisestä olisi mitään hyötyä. Luovutuksesta ei kuitenkaan ole kyse, vaikka tyyppitarinassa ei uskotakaan omiin vaikutusmahdollisuuksiin. Toivo tulee tyyppitarinan Tuiskulle uskosta päättäjiin sekä teknologian kehittymiseen. Yksilöiden kumulatiivisten vaikutusten kiistäminen vaikuttaisi olevan rationalisointia, joka on yksi tapa suojella itseään vaikeilta tunteilta (ks. Cohen 2013, 8-9). Lisäksi se näyttäisi johtavan heikompaan motivaatioon sitoutua ympäristöystävälliseen käyttäytymiseen. Rationalisoija on tietoinen ongelmista ja etäännyttänyt itsensä siitä niin, ettei enää koe tunteita ongelmaa kohtaan. (Kollmuss & Agyeman 2002, 255)

(4.3) Tuiskua ei yksinkertaisesti kiinnosta. Hän kokee, ettei asia koske häntä ja siksi ei muuta toimintatapojansa tai ajattelumaailmaansa. Häntä ei kiinnosta pitää huolta ympäristöstä.

(4.3) Piittaamattoman tyyppitarinan keskeisin piirre on ympäristöongelman ulkopuolelle sijoittuminen, jossa olennaista on haluttomuus ajatella ilmastomuutosta ja välittämisen ehtyminen. Piittaamattoman tyyppitarina eroaa kyynikon vastaavasta sillä, että tässä tyyppitarinassa ilmastomuutos ei tunnu kiinnostavan ollenkaan, toisin kuin kyynikon tyyppitarinassa, jossa voidaan ajatella näkyvän huoli menetetyn toivon takana. Piittaamattoman tyyppitarinan Tuisku ei jaksaa ajatella asiaa ollenkaan.

Aktiivisten ja passiivisten tarinoiden välillä sen suhteen, millainen yhteiskuntakäsitys niissä ilmeni. Aktiivisissa tarinoissa korostui yhteisöllinen yhteiskuntakäsitys ja passiivisissa yksilöllinen. Aktiivisissa tarinoissa velvollisuuden tuntoisen tyyppikertomus oli havaittavissa, mutta selkeämmin tarinat käsitelivät uskoa omien tekojen vaikutuksiin.

Pohdinta

Aineiston pohjalta luotiin kuusi erilaista ympäristökäyttäytymisen tyyppitarinaa, joita erottavia tekijöitä olivat niin käyttäytymisen ympäristöystävällisyys, yhteiskuntakäsitys kuin toivo. Se, millä tavoin yksilö näkee yhteiskunnan koostuvan ja millä tavoin hän käsittää yhteiskunnan ohjautuvan, näyttäisi vaikuttavan hänen ympäristökäyttäytymisensä perusteluihin - ainakin nyt kerätyissä lukiolaisten kirjoittamissa tarinoissa. Jos oletetaan tarinoiden jollain tavoin heijastelevan

Tyyppitarinat, joissa oli ympäristöystävällisesti käyttäytyvä yksilö, jaettiin kahteen tyyppitarinaan sen mukaan, minkälainen yhteiskuntakäsitys niissä oli. Lukiolaisten vastauksissa näkyi kaksi erilaista yhteiskuntakäsitystä ja niistä muodostui valittu jako. Näin syntyi sekä velvollisuuden- että vastuuntuntoisen tyyppitarinat. Yhteisöllinen yhteiskuntakäsitys korostui

vastuuntuntoisen tyyppitarinassa. Näkemyksen mukaan yksilöt ovat osa suurempaa kokonaisuutta. Samasta tyyppitarinasta löytyi lisäksi käyttäytymisen perusteleva arvo. *Ajatus siitä, että ihminen voi tehdä mitä huvittaa luonnosta ja ympäristöstä välittämättä ei ole Tuiskun mieleen.* Vastuuntuntoinen koki olevansa vastuussa kokonaisuuden hyvinvoinnista ja oikeudenmukaisuuden toteutumisesta. Toinen ympäristöystävällisen käyttäytymisen sisältävän tyyppitarinan Tuisku perusteli käyttäytymistään velvollisuudella - tämä tyyppitarina nimettiin velvollisuudentuntoiseksi. Tyyppitarinaan kuului käsitys itsestä yksilönä muiden yksilöiden joukossa. Tämä käsitys johti tyyppitarinan subjektin epäilemään omien toimien vaikutusta kokonaisuuteen. Epäilyistä huolimatta tyyppitarinassa käyttäytyttiin ympäristöystävällisesti velvollisuudentunnon motivoituneena siihen.

Neljässä luodussa tyyppitarinassa oli taustalla epäympäristöystävällinen käyttäytyminen. Yksi näistä sisälsi näkemyksen yhteiskunnasta yhteisöllisenä ja kolme muuta yksilöllisenä. Yhteisöllisen yhteiskuntakäsityksen tyyppitarinaan, joka nimettiin kieltäjäksi, sisältyi ilmastonmuutoksen tai ihmisen syyllisyyden kieltävä perustelu epäympäristöystävällisen käyttäytymisen syynä. Muut kolme tyyppitarinaa, kyyninen, rationalisoija ja piittaamaton, sisälsivät näkemyksen yksilöllisestä yhteiskunnasta. Näissä tarinoissa uskottiin, ettei kuluttaja voi kulutus päätöksillään vaikuttaa suuriin kokonaisuuksiin. Nämä kolme tyyppitarinaa erosivat toisistaan koetun toivon mukaan. Rationalisoijan tarinassa koettiin toivoa eniten, sillä siinä uskottiin, että jotkin suuremmat yksiköt, kuten valtio tai suuryritykset, korjaisivat tilanteen. Myös usko siihen, että teknologia tulee korjaamaan tilanteen, voidaan tulkita defenssimekanismina - tällainen toivo voidaan nähdä myös kieltämisenä (ks. Ojala 2012). Kyynisen tarinassa tämä toivo oli menetetty, kuten myös piittaamattoman tarinassa, joka sisälsi myös maailmankatsomuksen, joka on välinpitämätön. Piittaamattoman tyyppitarinassa subjekti ei halua edes ajatella asiaa sanoen, ettei häntä kiinnosta.

Tarkastelemme konstruoituja tyyppitarinoita lopuksi psykodynaamisen ihmiskäsityksen valossa toisen tutkimuskysymyksen mukaisesti pelkistäen tyyppitarinoista mahdollisia defenssimekanismeja. Tarinoista pelkistettiin esille traumaattiseen tietoon reagoimisen moninaisuus. Pelkistäminen ja teoreettinen näkökulma tuovat esille mahdollisen tiedostamattoman mielen vaikutuksen traumaattisen tiedon oppimisessa ja ympäristökäyttäytymisessä defenssimekanismien kautta. Tämä on yksi mahdollinen tulkintaikkuna ympäristökäyttäytymistä tutkittaessa. Päädyimme tarkastelemaan defenssimekanismeja keskittyen erityisesti nelikentän kolmannen ja neljännen lohkon tyyppitarinoihin, sillä nämä tarinat sisälsivät epäympäristöystävällisen käyttäytymisen, jonka voidaan katsoa viestivän traumaattisen tiedon välttelyä voimakkaammin kuin ympäristöystävällisen käyttäytymisen.

Psykodynaamisesta näkökulmasta katsottuna näyttäisi siltä, että traumaattinen tieto herättää ahdistusta ja saa yksilön tiedostamattaan käyttämään defenssimekanismeja sitä vastaan. Kuten aiemmin mainittiin, tilanteet, joissa subjekti kokee ylitsöpääsemättömiä tunteita, defenssimekanismit aktivoituvat toimimaan ikään kuin tietoisesti mielen puolustuksena. Tietoinen mieli saattaa olla tietämätön defenssien toiminnasta ja tiedostamattoman mielen rooli onkin psykodynaamisesta näkökulmasta defenssimekanismeissa oleellinen osa. Aiemman tutkimuksen mukaan ihmiset käyttävät ilmastonmuutokseen liittyen defenssimekanismeista kieltämistä ja halkomista (ks. Lertzman 2015; Stoknes 2015).

Kieltäminen (eng. denial, suomennettu myös itsepetoksena) korostuu kieltäjän tyyppitarinassa. Kieltämisessä subjekti tietää jollain tasolla traumaattisen tiedon, jonka tietämisestä hän haluaa uskotella itsensä pois. Se on kuin valehtelemista niin kovasti, että melkein uskoo sitä itsekin. *Tuisku ei täysin uskonut dokumentin sanomaa. Hänen mielestään dokumentin faktat olivat liioiteltuja ja "hippejä".* Tällainen ristiriitaisuus ei häiritse tietoisuutta, sillä tiedostamaton mieli tulee hyvin toimeen ristiriitaisuuksien kanssa, se ikään kuin peittää ne tietoiselta mieleltä. (Cohen 2013, 22.) On eri asia kieltääkö koko tapahtuman, sen vakavuuden tai syyllisyytensä siinä. Oman syyllisyytensä pelkääminen on niin voimakas tunne, että sitä saattaa

pelätä enemmän kuin koko maailman tuhoutumista (Dodds 2011, 43-44). Syyllisyyden kieltäminen on yleistä kieltäjän tyyppitarinassa. *Tuisku oli kuullut teorian siitä, että ilmasto on aina muuttunut. Hän ei täysin luottanut dokumentin sanomaan.*

Defenssimekanismina kieltäminen on selkein mielen puolustuskeino ilmastonmuutosta kohtaan, mutta ei yleisin: tämänkin aineiston perusteella on yleisempää olla kyyninen tai suhtautua ongelmaan rationalisoiden kuin kieltää se. Muiden defenssimekanismien voidaan nähdä olevan lievempiä kieltämisen muotoja. (ks. Pihkala 2017, 3.) Hieman lievempi defenssimekanismi kuin kieltäminen on rationalisointi, joka esiintyy niin velvollisuudentuntoisen, kyynikon kuin rationalisoijankin tyyppitarinoissa. *Hän on vain yksi ihminen lähes 7,6 miljardin ihmisen joukossa, joten hän ei voisi vaikuttaa mitenkään.* Freud katsoi rationalisoinnin olevan ikään kuin salaisuuden piilottamista tiedostamattomasti (Cohen 2013, 58). Rationalisointiin päätyvä subjekti tietää mitä tulisi tehdä, hän osaisi ja pystyisi sen tekemään ilman riskiä. Rationalisoimalla ongelmaa ei kiistetä suoraan, mutta sen tärkeys tai seuraukset kiistetään. (Cohen 2013, 8.) *Tuisku ei usko käyttäytymisensä muuttamisen ympäristöystävällisemmäksi vaikuttavan lähes mitenkään ilmastonmuutokseen.* Oman vaikutusvaltansa kokeminen mitättömänä saattaa johtaa syvän avuttomuuden tai jopa apatian kokemiseen (Norgaard 2011, 192). Tällainen käsitys yksilön vaikutusmahdollisuuksista oikeuttaa ympäristöystävälliseen käyttäytymiseen ryhtymättömyyden tai koko ongelman ajattelemattomuuden (Rust 2008, Doddsin 2011, 69 mukaan).

Tuska, suru ja avuttomuus samanaikaisesti koettuna saattavat johdattaa subjektin kokemaan apatiaa ja ongelmasta irtisanoutumista. Sellaisen tiedon vastaanottaminen, mikä liittyy ilmastonmuutokseen, saattaa tuntua liian raskaalta ja huomio saattaa keskittyä muihin asioihin. (Kollmuss & Agyeman 2002, 255; Dodds 2011, 44.) Muihin asioihin keskittyminen on läsnä piittaamattoman tyyppitarinassa: *Vaikka Tuisku katsoi dokumenttielokuvan, hän ehkä ajatteli että asia ei ole niin vakava ja hänellä oli elämässään akuutimpia asioita mietittävänä.* Välinpitämättömyys näyttäisi olevan psykodynaamisesta näkökulmasta defenssimekanismi traumaattista tietoa kohtaan. Se on tilanne, jossa ahdistus on johtanut piittaamattomuuteen ja anteeksipyytelemättömään haluttomuuteen ja kyvyttömyyteen vastaanottaa uusia viestejä aiheesta (Cohen 2013, 8). *Tuiskua ei yksinkertaisesti kiinnostanut dokumentin sanoma.* Kiellot, kuten *ei ole minun ongelmani* tai *ei kiinnosta minua* saattavat vaikuttaa ulkoapäin katsottuna siltä kuin kieltäjä olisi välinpitämätön ongelmaa kohtaan. Tällaista suhtautumista arvioidaan usein ymmärtämättömyydeksi tai välinpitämättömyydeksi (Cohen 2013, 8). *Tuisku myös ajatteli, ettei ilmastonmuutoksella ole väliä hänen elinaikanaan, joten Tuisku ei välittänyt.*

Piittaamattoman tyyppitarinan subjekti saattaa käyttää defenssimekanismina myös lohkomista. Lohkomisessa on kyse siitä, että yksilö irrottaa todellisuudestaan jonkin voimattomuutta ja ahdistusta lisäävän asian. Hän saattaa esimerkiksi olla ajattelematta koko asiaa (Norgaard 2011, 198). Lohkominen toimii ikään kuin kaksoistodellisuuden luomisena, jossa subjekti irrottaa todellisuudestaan ilmastonmuutoksen pois olemalla ajattelematta sitä ja välttelemällä saamasta tietoa siitä (Norgaard 2011, 201). Yksilö voi kokea, että hänellä on tietoa ilmastonmuutoksesta ja samalla kokea elävänsä täysin eri todellisuudessa (Norgaard 2011, 58). Ilmastonmuutoksen rajaaminen pois arjesta näkyy myös jossain määrin kulttuurisella tasolla, sillä ilmastonmuutos ei juuri näy populaarikulttuurissa tai mediassa: muun muassa tällä tavoin kulttuuriset mekanismit onnistuvat lisäämään ilmastonmuutoksen huomiotta jättämistä. Tietoa välttellessään pyritään niin yksilöllisellä kuin kulttuurisellakin tasolla välttelemään niin syyllisyyden tunnetta kuin säilyttämään optimistisuus (Norgaard 2011, 197). Kulttuurinen kieltäminen tukee yksilön omaa kieltämistä, sillä tunteiden ja ongelman jäädessä käsittelemättömäksi julkisesti, sitä voi olla vaikeaa tehdä yksityisestikään. Kielletty tieto ilmastonmuutoksesta ei johda ympäristöystävälliseen käyttäytymiseen.

Psykoanalyttisesta näkökulmasta ihmisen tietoisien mielen valta ei ulotu kaikkiin hänen ajatuksiinsa (Dodds 2011, 33). Ihminen saattaa siis oppia traumaattisen tiedon, mutta torjua sen tietoisuudestaan esimerkiksi eristämällä sen omista tunteistaan tai muusta maailmankuvasta

erillisiksi sisällöiksi. Saattaa olla, että tämä on se syy, minkä takia ympäristötieto ei näytä vaikuttavan ympäristökäyttäytymiseen: ihmismieli välttelee tiedostamattaan traumaattisen tiedon tunnustamista. Tätä näkökulmaa tukee tutkimus, jonka mukaan tarkemmin mitattaessa asenteiden ja käyttäytymisen välillä ei näyttäisi olevan niin suurta kuilua, kun ollaan väitetty (ks. Kil & Holland & Stein 2014). Lisäksi tuoreessa tutkimuksessa kyseenalaistetaan kuilun havainneita tutkimuksia ja huomautetaan, että on myös tutkimuksia, joissa kuilua ei ole havaittu (ks. Liefländer & Bogner 2018).

Millä tavoin traumaattista tietoa voi sitten oppia, kun tiedostamaton mieli näyttäisi välttelevän sen oppimista? Aihe vaatii toki lisätutkimusta. Ympäristökasvatus on keskittynyt suureksi osaksi pohtimaan, miten parantaa yksilöiden luontosuhdetta ja vahvistaa ympäristön käsittämistä itseisarvona. Kuilun nouseminen ympäristökäyttäytymisen tutkimuksen keskiöön saattoi johtaa ympäristökasvatuksen piirissä työskentelevät jopa olettamaan, että ympäristökäyttäytymisen kehittäminen myönteiseen suuntaan olisi mahdollista ilman tietoa ja tietoisuutta (Tolppanen ym. 2017; ks. myös Lertzman 2015, 21). Traumaattisen tiedon oppimisen erityispiirteen, ikävien tunteiden kätkemiseen pyrkivien defenssimekanismien heräämisen, huomioiminen saattaisi tehostaa ympäristötiedon vaikutusta ympäristökäyttäytymiseen. Ympäristökasvatuksen on todettu olevan puutteellista suppeudessaan (Lehtonen & Cantell 2015) ja sellaisena se saattaisi hyötyä tuoreesta psykodynaamisesta näkökulmasta, jonka mukaan ilmastonmuutos on traumaattista tietoa ja sen oppiminen on monimutkaisempien prosessien sarja kuin ollaan aiemmin ajateltu. Traumaattisen tiedon tiedostaminen ei yksin selitä sitä, miksi toiset alkavat käyttäytyä ympäristöystävällisesti. Käyttäytymiseen vaikuttavat monet taustatekijät, joita on tutkittu monesta eri näkökulmasta myös terveystieteiden parissa. Tässä artikkelissa esitetystä näkökulmasta tarkasteltuna ympäristökäyttäytymiseen ja ympäristökasvatukseen liittyen käyttäytymisen muuttaminen vaatisi sen tutkimista, miten traumaattista tietoa ja sen herättämiä tunteita tulisi käsitellä, sekä mitä mitkä asiat vaikuttavat traumaattisen tiedon oppimiseen. Kenties tässä on myös mahdollisuus ympäristökasvatuksen kehittämiseen.

Lähteet

- Blackman, J. S. 2004 101 Defences. How the Mind Shields Itself. New York: Brunner-Routledge.
- Britzman 2000. Teacher Education in the Confusion of Our Times. *Journal of Teacher Education* 51 (3), 200-205.
- Brulle, R., Carmichael, J. & Jenkins, C. 2012 Shifting public opinion on climate change: an empirical assessment of factors influencing concern over climate change in the U.S., 2002–2010. *Climatic Change* 114 (2) 169-188.
- Cohen, S. 2013 *States of Denial : Knowing about Atrocities and Suffering*. New York: Routledge.
- Gifford, R. & Nilsson, A. 2014 Personal and social factors that influence pro-environmental concern and behaviour: A review. *International Journal of Psychology* 49 (3) 141-157.
- Dodds, J. 2011 *Psychoanalysis and Ecology at the Edge of Chaos*. New York: Routledge.
- Jensen, B. B. 2002. Knowledge, Action and Pro-environmental Behaviour. *Environmental Education Research* 8 (3), 325–334.
- Honkasalo, A. 2018. Eksistentiaaliset riskit - ilmastonmuutos ja ydintalvi. *Tieteessä tapahtuu* 36 (3), 3-9.
- Kil, N., Holland, S. & Stein, T. 2014 Structural relationships between environmental attitudes, recreation motivations, and environmentally responsible behaviors. *Journal of Outdoor Recreation and Tourism* (7-8), 16-25.
- Kollmuss, A. & Agyeman, J. 2002. Mind the Gap: Why do people act environmentally and what are the barriers to pro-environmental behavior? *Environmental Education Research* 8 (3), 239-260.
- Lehtonen, A. & Cantell, H. 2015 Ilmastokasvatus osaamisen ja vastuullisen kansalaisuuden perustana. Suomen ilmastopaneeli, raportti 1/2015.
- SYKE Suomen ympäristökeskuksen raportti 2017.
https://media.sitra.fi/2017/10/23144245/Consumption_choices_to_decrease_personal_carbon_footprints_of_Finns.pdf. Katsottu 27.3.2018.
- Lertzman, R. 2015 *Environmental Melancholia. Psychoanalytic Dimensions of Engagement*. Lontoo: Psychology Press.
- Liefländer, A. & Bogner, F. 2018 Educational impact on the relationship of environmental knowledge and attitudes. *Environmental Education Research* 24 (4) 611-624.
- LOPS Opetushallitus (2015) Lukion opetussuunnitelman perusteet 2015. Helsinki.
http://www.oph.fi/download/172124_lukion_opetussuunnitelman_perusteet_2015.pdf. Katsottu 13.5.2018
- Marshall, G. 2014 *Don't Even Think about It. Why Our Brains Are Wired to Ignore Climate Change*. New York: Bloomsbury.
- Mykrä, N. 2016. Opetussuunnitelma ja ympäristökasvatus. www.luontokoulut.fi/ops2016/ (luettu 10.5.2018.)
- Myllyniemi, S. (toim.) 2017 *Katse tulevaisuudessa: Nuorisobarometri 2016*. Helsinki: Opetus- ja kulttuuriministeriö.
- Salo, M. & Nissinen, A. 2017. Consumption choices to decrease personal carbon footprints of Finns. *Reports of the Finnish Environment Institute* 30/2017.
- Norgaard, K. M. 2011 *Living in Denial. Climate Change, Emotions, and Everyday Life*. Cambridge, Mass : The MIT Press.
- Ojala, M. 2012. Hope and climate change: the importance of hope for environmental engagement among young people. *Environmental Education Research* 18 (5), 625-642.
- Ojala, M. 2013. Coping with Climate Change among Adolescents: Implications for Subjective Well-Being and Environmental Engagement. *Sustainability* 5 (5), 2191-2209.
- Pihkala, P. 2017 Kuinka käsitellä maailman ongelmia? Traagisuus ja toivo ympäristökasvatuksessa. *Ainedidaktiikka*, 1 (1), 2-15.
- POPS Opetushallitus 2004 Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2004. Helsinki.
http://www.oph.fi/download/139848_pops_web.pdf. Katsottu 12.5.2018.
- POPS Opetushallitus 2014 Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014. Helsinki.
http://oph.fi/download/163777_perusopetuksen_opetussuunnitelman_perusteet_2014.pdf. Katsottu 13.5.2018.

- Poushter, J. & Manevich, D. 2017 Globally, People Point to ISIS and Climate Change as Leading Security Threats. Pew Research Center.
- Ruglass & Kendall-Tackett 2015. Psychology of Trauma 101. New York: Springer.
- Saari, A. 2016. Tuskallista tietää: Psykoanalyttinen teoria ja traumaattisen tiedon oppiminen. Kasvatus 47 (1), 20-33.
- Salonen, A. & Konkka, J. 2017 Kun tyytyväisyys ratkaisee: nuorten suhtautuminen globaaleihin haasteisiin, käsitykset ihanneyhteiskunnasta ja toiveet omasta tulevaisuudesta. Teoksessa Katse tulevaisuudessa: Nuorisobarometri 2016. Helsinki: Opetus- ja kulttuuriministeriö, 137-156.
- Stevenson, K. & Peterson, N. 2015 Motivating Action through Fostering Climate Change Hope and Concern and Avoiding Despair among Adolescents. Sustainability (8) 6.
- Stoknes, P. E. 2015 What we think about when we try not to think about global warming. Vermont: Chelsea Green Publishing
- Stoknes, P. E. 2014 Rethinking climate communications and the “psychological climate paradox”. Energy Research & Social Science (1), 161-170.
- Tiedebarometri 2016. <http://www.tieteentiedotus.fi/tiedebarometri.html>. Katsottu 23.4.2018.
- Tolppanen, S., Aarnio-Linnanvuori, E., Cantell, H. & Lehtonen, A. 2017. Kokonaisvaltaisen ilmastokasvatuksen malli. Kasvatus 48 (5), 456-468.